

1. POVIJESNI OSVRT

1.1. Istraživanja dječjega jezika u svijetu

Nemoguće je opisati jedinstvenu kronologiju jezika. Kronologiju kojom bi se prikazale sve činjenice vezane uz jezik. Različita pitanja i nedoumice o jeziku, te različita zanimanja za jezik određuju početak, trajanje i, ako postoji, kraj jezične povijesti. Na primjer, krenemo li od vječnog, kontroverznoga pitanja *odakle potječe jezik?* odgovor na ovo pitanje možemo naći još u doba antičke Grčke.

U europskoj povijesti istraživanja jezika čini se kao da su se prvi o njegovoj naravi pitali filozofi, i to već barem Hērakleit u 6-5 st. pr. n. e., ukoliko pojam λόγος još nije odvojio od pojma "riječ" uopće, sofisti koji su se bavili retorikom kao Gorgija ili Prōtagora, sinonimima kao Prodik itd.

(Ježić, M. 1990.; 29)

Herakleitovi su sljedbenici stoici zastupali idealističku teoriju, tj. postanak jezika prirodnim putem. Suprotno njima, epikurejci, Aristotel i Demokrit, zastupaju tezu o jeziku kao društvenoj tvorevini.

... Pri tome se jezik obično razmatrao kao sredstvo spoznaje uopće ili logičke spoznaje ili govorničke vještine posebno. A u Platónovu se dijalogu *Kratyl*, spor između Kratyla koji smatra da je jezik nastao "po prirodi", φύσει i Hermogena koji smatra da se on zasniva na sporazumu, ξυνθήκη i ὁμολογία, može shvatiti tako da jezik, ako nastaje po prirodi, prethodi kulturi, a ako se zasniva na sporazumu, onda se otvara mogućnost da kultura prethodi jeziku.

(*ibid*; 29)

Ipak, grčki mislioci nisu uspjeli odgonetnuti zagonetku postanka jezika. Neodređivanje podrijetla jezika vjerojatno je utjecalo na usmjeravanje zanimanja Grka na književnost, filologiju i gramatiku.

Poslije filozofa jezikom su se bavili aleksandrijski i pergamski filozofi. U pozadini njihova interesa za jezik bila je sad, umjesto logike i retorike, književnost: Hömer, Hēsiod, tragički pjesnici...

(*ibid*; 29)

Možda je upravo nemogućnost grčkih mislioca, ali i mislioca nakon njih, da odrede podrijetlo jezika očuvala staru, ali još uvijek prisutnu tezu, o jedinstvenome jeziku kojim je Bog obdario ljude.

Sva je zemlje imala jedan jezik i riječi iste.

(Biblija, Knjiga Postanka 11-1)

Međutim, ljudska je pohlepa razljutila Boga pa on učini:

...jezik im pobrkamo, da jedan drugome govora ne razumije.

(*ibid*; 11-1)

Upravo su religijska vjerovanja ponukala nekolicinu vladara da pokušaju otkriti taj prvi, božji jezik. Izolirajući djecu dok još nisu progovorila, egipatski su vladar Psametik (oko 7. st. pr. K.), Fridrich II Sicilijski (13 st.) te kralj James IV Škotski (oko 16. st.) vjerovali da će djeca progovoriti upravo tim prvim jezikom. Naravno, djeca nisu progovorila ni tim, a ni bilo kojim drugim jezikom, a kasnija su promatranja djece u izoliranim sredinama ili djece koja su živjela sa životinjama, otkrila potpuno drugačije glasovne obrasce u te djece, pa čak i potpunu nemogućnost kasnijega usvajanja jezika. Na primjer, divlji dječak iz Aveyrona koji je pronađen 1800. ili Genie koja je pronađena 1970. Ovakva bi istraživanja prije poslužila za provjeravanje teza o urođenosti jezika i postojanju kritičnoga razdoblja za usvajanje jezika, nego li kao metoda otkrivanja iskonskoga jezika.

No razvojem znanosti, otkrivanjem različitih spoznaja, drugačijim poimanjem svijeta i pojava u svijetu i svemiru, počinje se drugačije gledati i na jezik i na njegovo podrijetlo. Leibnitz u 18. st. iznosi teoriju o razvoju svih jezika iz prajezika. Ovakvo stajalište, premda je na prvi pogled vrlo slično vjerskome tumačenju postanka jezika, u potpunosti je metodološki različito.

Među znanstvenicima nema jedinstvenoga mišljenja o tome kada je ljudska vrsta razvila jezičnu sposobnost, pa čak ni o tome da li se to dogodilo naglo, kao rezultat jedne genetske mutacije, ili dugotrajnim procesom koji se mogao odvijati stotinama tisuća godina. Dok jedni vjeruju da su raniji homonidi (*homo habilis* i *homo erectus*) vladali nekim oblikom govornoga ili gestovnog jezika, drugi to osporavaju, tvrdeći da je razvitak jezika postao fiziološki moguć (zbog strukture larinksa) tek s pojavom modernih ljudi (vrste *Homo sapiens*)....

....Stoga, čak i kad bismo pošli od posve nevjerojatne pretpostavke da su svi pripadnici vrste *Homo sapiens* u početku govorili istim jezikom, iz toga su jezika tijekom ljudske povijesti morale nastati stotine i tisuće jezika; ako je u tisuću i petsto godina iz vulgarnolatinskoga nastalo petnaestak romanskih jezika, a iz praslavenskoga petnaestak slavenskih, zamislite koliko je jezika moglo nastati iz zamišljenoga prajezika ljudske vrsta, ako se taj govorio prije stotinjak tisuća godina.
(Matasović, R. 2001.; 19-20)

Vidimo da pokušaji odgovaranja na pitanje *odakle potječe jezik?* sežu u daleku povijest, da ta povijest još uvijek traje i još uvijek nije došla do kraja, tj. nije pronađen odgovor.

Vratimo se povijesti našeg glavnoga cilja – u začetke proučavanja dječjega jezika, tj. jezičnoga usvajanja. Premda MacWhinney (<http://childes.psy.cmu.edu/topics/louisXIII.html>) navodi da je najstariji dnevnik, dnevnik jezičnoga razvoja Louisa XIII. koji je svakodnevno dvadeset i šest godina (1602. – 1628.) vodio Jean Héroard, kraljevski liječnik, ipak, se pravim začetnikom istraživanja dječjega jezika smatra Charles Darwin. Dnevnik o jezičnome razvoju svoga sina koji je Darwin vodio nekoliko godina obilježio je početak dnevničkih studija. No, tek je 1877. članak M. Taine o mentalnome razvoju novorođenčadi u drugom broju časopisa *Mind* potaknuo Darwina da zaviri u svoj dnevnik koji je napisao trideset i sedam godina ranije. U sljedećem broju istoga časopisa Darwin objavljuje svoj članak pod nazivom *A Biographical Sketch of an Infant*. U tom članku uz jezična obilježja opisuje i niz psiholoških stanja kao što su strah, ljutnja i ostala afektivna stanja te način na koji ih dijete izražava. O jeziku navodi artikuliranje glasova, na primjer, *da* bez ikakva značenja u dobi od pet i pol mjeseci, pojavu prve riječi sa značenjem su dobi od godinu dana, prednost razumijevanja pred proizvodnjom.

...prije prve godine razumio je intonaciju, geste kao i nekoliko riječi i rečenica...¹
(Darwin, C., 1877.; 294).

Zavirimo li danas, stotinu i dvadesetosam godina nakon objavljivanja Darwinovog članka u bilo koju psiholingvističku knjigu, ova ćemo obilježja, premda iscrpnije opisana, lako prepoznati. Zahvaljujući Charlesu Darwinu, po prvi puta u povijesti dijete postaje središtem istraživanja. Darwinov dnevnik i članak označili su samo početak proučavanja jezičnoga razvoja koja će uslijediti u dvadesetom

¹ ...before he was a year old, he understood intonations and gestures, as well as several words and sentences... (Darwin, C., 1877; 294)

stoljeću. Tako je u Europi u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća vladao trend dnevnika studija. Prve dnevnike vodili su roditelji, po zanimanju psiholozi ili lingvisti (Preyer, 1889., Leopold, 1939-1949., Gvozdev, 1949.).

Clara i Wilhelm Stern 1907. objavljuju dnevničku studiju o usvajanju njemačkoga jezika dobivenu promatranjem njihovo dvoje djece Hilde i Guntera. Ovaj dnevnik predstavlja klasični rad usmjeren isključivo na jezični razvoj pa je ujedno i prvi u kojem su opisane univerzalne razine jezičnoga razvoja, tj. razine koje prolaze sva djeca. Dnevnik obitelji Stern nikada nije preveden ni na jedan drugi jezik te je do danas sačuvan samo na njemačkome jeziku s početka dvadesetoga stoljeća. Dnevničke su se studije pojavile i u drugim jezicima: francuskome, poljskome, ruskome (Vinson, 1915., Grégoire, 1937., Gvozdev, 1949., Zarebina, 1965.). Osim dnevničkoga promatranja jednojezičnoga razvoja, Leopold (1939-1949.) opisuje dvojezični razvoj svoje kćerke Hildagard od rođenja do druge godine. U četiri knjige koje je objavio, Leopold je opisao leksički razvoj, razvoj glasova, razvoj gramatike i poteškoće koje nastaju pri usvajanju gramatike, te u posljednjoj knjizi, iznio svoj dvogodišnji dnevnik. Na drugoj strani svijeta, u Americi početkom dvadesetoga stoljeća nema toliko dnevničkih studija kao u Europi, ali započinju intenzivnija istraživanja različitih vidova dječjega razvoja, a time i jezika. Ta je istraživanja, kao i dnevničke studije (na primjer, Hogan, 1898.) poticao Stanley Hall, otac dječje psihologije u Americi.

Dnevnici obilježavaju **prvo razdoblje** istraživanja dječjega jezika. Ono je trajalo od 1876 do 1926., tj. od prvih objavljenih članaka o dječjem jezičnome razvoju, pa do pojave bihevizma. Kao metoda praćenja dječjeg jezičnoga razvoja, dnevnici su otvorili put k određivanju vremenske pojavnosti pojedinih jezičnih elemenata. I dok je glavno i jedino obilježje dnevnika bilo zapažanje i zapisivanje pojavljivanja, na primjer, prve riječi, prve kombinacije riječi i slično, praćenju učestalosti i konzistentnosti jezičnih elemenata nije se pridavala pozornost. Kao što je već rečeno, najčešće su pisci dnevnika bili roditelji. Prednost je roditeljskoga praćenja u tome što oni najbolje poznaju svoje dijete jer s njim provode najviše vremena. Također najlakše mogu pristupiti djetetu te tako mogu lako raspoznati idiosinkratične obrasce ponašanja. Međutim, neki istraživači sumnjaju u pouzdanost roditeljskoga promatranja u prikupljanju podataka i prepoznavanju svih obilježja jezičnoga razvoja. Metoda dnevničkoga promatranja i zapisivanja jezičnoga razvoja nije metodološki precizno određena poput preciznoga laboratorijskoga mjerenja u kojem su jasno i točno određeni svi parametri. Primjerice, vremenski interval u kojem se promatra i bilježi dječji jezik određuje uglavnom osoba koja prati dijete, pa su stoga vremenski intervali dnevničkoga praćenja najčešće diskontinuirani. S obzirom da su svi do danas postojeći dnevnici heterogeni, tj. značajno se razlikuju po varijablama koje opisuju, vremenskome razdoblju praćenja, tipologiji i strukturi jezika na kojem nastaju, zastupljenosti nejezičnih elemenata, svakako treba biti pažljiv pri preuzimanju podataka iz dnevnika. Zapravo, jezični

su dnevnicu dobri izvori jezičnih podataka dobiveni deskriptivnom metodom, i kao takvi mogu poslužiti kao dodatna ili kontrolna mjera drugim metodama ispitivanja jezičnoga razvoja.

Istraživanja su dječjega jezika u prvoj polovici 20. stoljeća bila potaknuta ne samo potrebom da se opiše dječji jezik nego i težnjom da se na temelju jezičnih posebnosti postave opća načela jezičnoga razvoja koja ne ovise o jeziku koji se usvaja. Da bi se to postiglo, bilo je potrebno ostvariti tri nužna uvjeta, tj. usustaviti:

- 1) način prikupljanja podataka dječjeg jezika,
- 2) način tumačenja tih podataka i
- 3) način iznošenja podataka.

Treba naglasiti da se provedba ovih triju uvjeta mijenjala, ovisno o teorijskim okvirima u određenome razdoblju (vidi poglavlje 3.2.). Tako su upravo pokušaji za ostvarivanjem ovih uvjeta doveli do drugoga razdoblja u proučavanju dječjeg jezičnoga razvoja.

Drugo je razdoblje trajalo od 1926. do 1959. ili od pojave biheviorizma do pojavljivanja Noama Chomskog i njegova članka *Review of Verbal Behavior*. Jasno je već iz vremenskoga određenja da je u ovom razdoblju dominiralo biheviorističko tumačenje jezičnoga razvoja. Upravo je u ovom razdoblju, točnije 1928. godine, Gvozdev objavio članak *Značenje proučavanja dječjega jezika za jezikoslovlje (Značenje izučavanja detskoga jazyka dlja jazykovedenija)* čime je unutar lingvistike i psihologije otvorio područje za proučavanje dječjega jezika.

U drugom se razdoblju napušta dnevničko praćenje dječjega razvoja jer se ono smatralo neznanstvenim i nepouzdanima. Pristupa se novim metodama, a strukturu uzorka koja se promatra uz djecu urednog razvoja čine i djeca sa uspo- renim kognitivnim razvojem, nadarena djeca, blizanci, djeca iz različitih socioeko- nomskim uvjetima života i tako dalje. Kako je cilj biheviorističkih istraživanja bio odrediti norme urednog razvoja, bilo je potrebno pratiti veliki broj djece. Zato se razdoblje biheviorističkih istraživanja s razlogom naziva *razdoblje velikih uzoraka*. Na primjer, Smith (1926.) u svom istraživanju ima uzorak od 124 djece, Davis (1937.) od 173 djece, Templin (1957) od 430 djece. Ispitivanja su bila transverzalna s točno određenim parametrima. Naglasak je bio na mjerenju obrazaca koji se promatraju i njihovim promjenama. U takvim se istraživanjima značajno mijenja i način proučavanja jezika te tumačenje podataka. Više se ne prati samo pojavnost određenog jezičnoga elementa već i njegova čestota i uvjeti u kojima se pojavlju- je. Tako McCarthy (1930.) prati 140 djece u razdoblju od osamnaest mjeseci do četiri i pol godine i bilježi pedeset djetetovih uzastopnih odgovora. Na temelju prikupljenih iskaza određuje duljinu iskaza prema broju riječi, sintaktičku slože- nost, pojavnost i učestalost različitih vrsta riječi, te određuje pragmatičnu ulogu odgovora. Slične su se studije provodile i u narednim godinama (vidi Bühler, 1930.;

Gesell i sur., 1934., 1940.; Cattell, 1940.). McCarthy je podatke iz svojih istraživanja uspoređivala s podacima drugih autora i na temelju tih usporedbi oblikovala je faze jezičnoga razvoja koje je prvi put objavila 1946. u članku *Jezični razvoj djece* (*Language Development in Children*) u časopisu *Manual of Child Psychology*.

Bez obzira na znanstvenu strogost i kontroliranost kao glavna obilježja biheviorističkih istraživanja, cijela je teorija i dalje samo opisivala određene obrasce u dječjem razvoju, a zanemarivala njihovo objašnjenje. Nedostajalo je i lingvističke sofisticiranosti. Naime, biheviorizam je u jeziku promatrao samo one njegove vidove koje je mogao objasniti imitacijom i procesom učenja, kao što su rječnički razvoj, duljina iskaza ili razvoj glasovnoga sustava.

Kako djeca točno nauče govoriti još je uvijek nepoznato: proces je čini se ovakav:

-
- 1) Pod utjecajem različitih podražaja dijete proizvodi i ponavlja vokalne glasove. Čini se da je to naslijeđena osobina. Pretpostavimo da dijete proizvodi zvuk koju mi možemo predstaviti kao *ba*... To postaje navika;...
  - 2) Neka osoba, recimo majka, proizvede u prisutnosti djeteta glas koji je sličan djetetovu slogu brbljanja. Na primjer, majka kaže *bager*. Kada ti glasovi dospiju do djetetovih kolica, nastupa njegova navika (1) i dijete proizvodi svoje najbliže slogovno brbljanje. Kažemo da je dijete počelo "oponašati"...
  - 3) Majka, naravno, rabi svoje riječi kad je prisutan odgovarajući podražaj. Ona kaže *bager* kad pokazuje ili daje djetetu njegov *bager*. Pokazivanje i rukovanje *bagerom* i djetovo čujenje i govorenje riječi *bager* (to je u djetetovu govoru *ba*) stalno se ponavlja, sve dok dijete ne oblikuje novu naviku: kad dijete vidi i osjeti *bager*, to je dovoljno da dijete kaže *ba*².

(Bloomfield, L., 1933., izdanje 1993.; 29-30)

U biheviorističkim se istraživanjima zanemarivao razvoj gramatike i sintakse. Tek potkraj razdoblja velikih uzoraka Skinner (1957.) objavljuje knjigu u kojoj se dotiče, tj. objašnjava, usvajanje sintakse. Po njegovu tumačenju, iskaz se sastoji

---

² Exactly how children learn to speak is not known: the process seems to be something like this: 1) Under various stimuli the child utters and repeats vocal sound. This seems to be an inherited trait. Suppose he makes a noise which we may represent as *da*... This results in a habit; ... 2) Some person, say the mother, utters in the child's presence a sound which resembles one of the child's babbling syllables. For instances, she says *doll*. When these sounds strike the child's ear, his habit (1) comes into play and he utters his nearest babbling syllable, *da*. We say that he is beginning to "imitate".... 3) The mother, of course, uses her words when the appropriate stimulus is present. She says *doll* when she is actually showing or giving the infant his doll. The sight and handling of the doll and the hearing and saying of the word *doll* (that is, *da*) occur repeatedly together, until the child forms a new habit: the sight and feel of the doll suffice to make him say *da*. (Bloomfield, L., 1993; 29-30)

od niza asocijacija među riječima, pa ako dijete, na primjer, zna riječi *pas* i *trčati* i čuje ih zajedno u iskazu *Pas trči* ono može oponašati taj iskaz kao *Pas trčati*, a odrasla ga osoba za to može nagraditi. Dijete može upotrijebiti i samo riječ *pas* kao odgovor na trčanje psa, pa će tako riječ *pas* biti uvjetovani stimulus za riječ *trčati*. Skinner je zapravo osnovna načela bihevizma, stimulus, potkrepljenje i asocijaciju, preslikao u sintaksu. Jezično ponašanje oblikuju odrasli tako da isprave dijete kada kaže nešto pogrešno, a nagrade ga kad kaže točno, pri čemu najvažniju ulogu ima oponašanje. Prema bihevizmima djeca su zapravo oponašatelji tuđeg govora.

Iako se danas negiraju neka bihevizistička tumačenja jezičnoga razvoja, bihevizizam je ipak imao značajan utjecaj na psihologiju i psiholingvistiku, posebno u metodološkome smislu. Bihevizistička su istraživanja pridonijela usustavljanju podataka, naglasila su važnost dobro postavljene metodologije i mjerenja ispitivanih varijabli, a normativne studije, koje su bile glavni cilj bihevizističkih istraživanja, imaju veliko značenje za utvrđivanje pojavnosti i učestalosti jezičnih elemenata.

U posljednjem, **trećem razdoblju**, razdoblju nakon bihevizizma, koje je započelo krajem pedesetih godina, a traje još i danas, dominiraju *longitudinalne studije* i stvaranje *velikih korpusa*. Do trećega je razdoblja doveo Noam Chomsky, koji je velikim dijelom pridonio smanjivanju utjecaja bihevizizma te preokrenuo smjer lingvističkih istraživanja, od empirizma prema racionalizmu. Chomsky je u svome članku *Review of Verbal Behavior* objavljenome u časopisu *Language* 1959., a koji je nastao kao odgovor na Skinnerovu knjigu *Jezično ponašanje (Verbal Behavior)* i koji je pobudio veći interes čitateljstva nego sama knjiga, iznio svoje viđenje usvajanja jezika i jasno pokazao odbacivanje bihevizističkih ideja. Jezik se ne može naučiti imitiranjem, a jezik odraslih, kao djetetov jezični ulaz, pun je nedorečenosti, nedovršenosti i pogrešaka. Dijete usvoji jezik nevjerojatnom brzinom na temelju ograničenog jezičnog ulaza, odnosno

---

Zapravo, ne može se spriječiti dijete da ga nauči.³
(Chomsky, N., 1994.)

Iako je logitudinalno praćenje i oblikovanje korpusa dječjeg jezika glavna metoda ovog razdoblja, Chomsky je snažno kritizirao stvaranje korpusa. Korpus je zbirka eksternaliziranih iskaza koji pripadaju *izvedbi* (engl. *performance*) pa je stoga, smatra Chomsky (1965.), loš izvor za proučavanje *jezične kompetencije* (eng.

---

³ In fact, you can't prevent the child from learning it. (Chomsky, N., 1994., iz dokumentarne serije *The Human Language*.)

competence), a koja treba biti glavni cilj lingvističkih istraživanja. Kao još jedan nedostatak svaranju korpusa, navodi i ograničenost korpusa dok u jeziku te ograničenosti nema.

Razlog zašto su se počele primjenjivati longitudinalne studije je u stvaranju reprezentativnih uzoraka. Longitudinalne studije kombiniraju najbolje metodološke aspekte: duže vremensko razdoblje u praćenju jezičnoga razvoja, vremensku konstantnost, dobru metodološku podlogu i mogućnost primjene te provjere teorija. Longitudinalne su studije deskriptivne kao i dnevničke, ali za razliku od dnevnika imaju metodološku podlogu. Snimljeni se zapisi mogu podvrgavati novim, dodatnim provjerama. Među prvim su provedenim longitudinalnim studijama Brainova studija (1963.) u kojoj se pratilo tri dječaka u dobi od 19 do 23 mjeseca, studija Millera i Ervina (1964.) u kojoj je dvije godine praćeno petero djece, počevši od njihova 21., tj 24. mjeseca, Bloomova studija (1970.) u kojoj je troje djece praćeno po osam sati svakih šest tjedana. Ipak, najznačajnija je longitudinalna studija dječjeg jezičnoga razvoja studija Rogera Browna. On je sedamdesetih godina snimao troje djece koju su on, Ursula Bellugi i Colin Fraser nazvali Adam, Eva i Sara. Istovremeno je razvoj elektroničkih uređaja omogućio brže i lakše longitudinalno prikupljanje podataka. Zahvaljujući magnetofonskim vrpcama, a kasnije i kazetofonima, omogućeno je snimanje dječjega jezika.

Svi su se razgovori snimili. U slučaju Adama i Eve mikrofona je bio učvršćen, a svi su sudionici nastojali biti u dometu mikrofona. Za Saru smo zahtijevali visoko kvalitetno snimanje jer je njena jezična proizvodnja trebala biti fonetski transkribirana uskom analizom uključujući prozodijska i paralingvistička obilježja. Prema tome, prišli smo mikrofona u odjeću koju je ona trebala uvijek nositi i njen govor je prenesen bežično na kazetu.⁴

(Brown, R. 1973.; 51)

Za razliku od prethodnika, ali i studija koje su uslijedile nakon njega, Brownova je studija zanimljiva po jedinstvenoj metodi obrade dobivenih podataka. Naime, Brown je snimao djecu na matricu na kojoj su se zapisi višestruko presnimavali. Razlog je bila raspodjela zapisa većem broju istraživača. Na taj se način željelo doći do većeg broja različitih podataka ili pak istih, ali pod uvjetom da ih je uočio veći broj istraživača, ili pobiti zaključke do kojih je došao sam Brown. Iako su se

⁴ All conversations were taped. In the case of Adam and Eve the microphone was in a fixed position, and all concerned simply tried to keep interaction within the microphone's range. For Sarah we required a record of higher fidelity because her records were to be phonetically transcribed in a narrow notation including prosodic and paralinguistic expressive features. Accordingly we sewed a microphone into a garment she was always asked to wear, and her speech was transmitted wirelessly to the tape (Brown, R., 1973; 51).

u konačnici svi podatci i radovi tih istraživača vraćali u izvorni Brownov arhiv, i premda je ovakav metodološki pristup bio u potpunoj suprotnosti od dotadašnjeg, taj je pristup imao i velikih nedostataka. Takav je način rada doveo do razvijanja velikog broja različitih načina kodiranja, analiziranja i tumačenja podataka, dok je izvorna baza podataka bila netaknuta. Unatoč velikom broju zapisa, Brown, nažalost, nikada nije razvio jedinstveni sustav obrade jezičnih podataka (MacWhinney, 1995ix.). Ipak, na temelju vlastitih analiza uspio je postaviti jezične, poglavito morfosintaktičke, mjere dječjeg jezičnoga razvoja, o čemu će više riječi biti u 5. poglavlju.

Stvaranje korpusa u različitim jezicima, odnosno primjena jedinstvene metode za prikupljanje jezičnih podataka u različitim jezicima, omogućila je istraživačima pokretanje međujezičnih projekata. Danas je takvih projekata mnogo, a i većina se jezičnih teorija razvila upravo na takvim studijama (npr. kompeticijski model, Bates i MacWhinney, 1989.; teorija pre- i protomorfologije, Dressler, Karpf, 1995.). No neosporno prvu, a ujedno i najveću studiju o jezičnome opisu i usvajanju dječjega jezika, objavio je Slobin. On je u pet knjiga uspio objediniti i prikazati jezični razvoj u više od 20 genetski i tipološki različitih jezika: mađarskom, grčkom, korejskom, japanskom, kalulanskom, hebrejskom, samoanskom i tako dalje. Knjige su objavljene u razdoblju od 1985. do 1997. pod nazivom *Međujezična istraživanja jezičnoga usvajanja 1-5 (The Crosslinguistic Study of Language Acquisition Vol. 1-5)*. Osim jezičnoga opisa i opisa jezičnoga razvoja, svaki je autor u Slobinovoј knjizi iznio i povijesni prikaz prikupljanja podataka u svom jeziku. Tako Mills (1985.) u opisu usvajanja njemačkoga navodi da su upravo prvi izvori o dječjem jeziku bili dnevnicima (Preyer, 1882., Lindner, 1898., Schädel, 1905., Scupin i Scupin, 1907.). Mills također naglašava da dnevničke studije imaju mnogo nedostataka, poput manjaka kontekstualnih obavijesti, ograničenosti varijabli koje se opisuju, zanemarivanja jezičnoga ulaza i slično, pa je dnevničke dobro rabiti ponajprije kao dodatnu, a ne kao glavnu metodu istraživanja. Sedamdesetih su godina njemački istraživači započeli s analiziranjem dječjega jezika, točnije jezične proizvodnje, različitim testovima i snimanjem dječjega jezika (König, 1972., Grimm, 1973., Miller, 1976.). Cilj je svih ovih istraživanja bio opisati uglavnom morfološki i sintaktički razvoj, dok je Miller (1976.) bio usmjeren na opisivanje semantičkih konstrukcija u jeziku djece u dobi između prve i druge godine. Već u drugoj polovici sedamdesetih godina opisi su njemačkoga dječjega jezika uglavnom služili za međujezične usporedbe (Stephany, 1976., Clancy i sur. 1976.). Za razliku od njemačkoga jezika i njemačkih lingvističkih i psiholingvističkih istraživanja, u vrijeme Slobinovog međujezičnoga projekta, ali i danas, više je jezika u kojima ne postoje ni lingvistički ni psiholingvistički opisi. Na primjer, Bambi Schieffelin (1985.) upravo je za potrebe Slobinovog projekta započela s prvim praćenjem jezičnoga razvoja djece u kalulanskome da bi mogla opisati jezični razvoj u tom jeziku. Schieffelin je prije Slobinova projekta provodila antropološka i lingvistička istraživanja na području

Papue Nove Gvineje. Za psiholingvistička je istraživanja upotrijebila dvije metode, dnevnik koji je vodila dvije godine, a kojim je obuhvatila veći broj djece različite kronološke dobi, i longitudinalno praćenje troje djece snimanjem njihova govora mjesečno tri sata. Sva su djeca snimana u obiteljskom okruženju, svaki mjesec, prosječno tri sata. Osim objavljivanja pet knjiga s lingvističkim i psiholingvističkim opisima različitih jezika, Slobinov je doprinos i u tome što je potaknuo psiholingvistička istraživanja u, do tada, još neistraženim jezicima.

Premda su pojedine metode za proučavanje i opisivanje dječjega jezika, dnevni, prikupljanje podataka testovima i ljestvicama te korpusi, obilježile jedno od tri psiholingvistička razdoblja (razdoblje dnevnika, razdoblje velikih uzoraka i razdoblje longitudinalnih studija), važno je naglasiti da uporaba pojedine metode nije prestala završetkom jednoga razdoblja. Naprotiv, opisana razdoblja služe samo za naglašavanje dominacije pojedine metode i tehničkih mogućnosti u određenom vremenskom razdoblju. Tako i u trenutačnom, trećem razdoblju, psiholingvisti još uvijek rabe dnevničke studije za opisivanje dječjega jezika. Takvi su npr. dnevnik Ester Dromi na hebrejskome iz 1987., Michaela Tomasella (1992.) i Carolyn Mervis (1994.) u engleskome. Knjiga *First Verbs: A Case Study of Early Grammatical Development* koju je Tomasello objavio 1992. utemeljena je na dnevniku kojim je on pratio jezični razvoj svoje kćeri. Također svi radovi, primarno o usvajanju prostornih odnosa te razumijevanju i prozvodnji prijedloga, koje su objavile Melissa Bowerman i Sonja Choi (1991., 2001.) proizašli su iz dnevničkoga praćenja njihovih kćeri.

Promotrimo li ovaj povijesni razvoj proučavanja dječjega jezika s informatičkog stajališta, uočavamo da se papir i olovka sve više zamijenjuju elektroničkim uređajima. Treba napomenuti da se zapisivanje jezičnih uzoraka tehnikom *papir i olovka* još uvijek primjenjuje na primjer, kod zapisivanja pogrešaka u govoru. Međutim, kod sustavnih i opsežnijih istraživanja ta se tehnika više ne rabi. U takvim su istraživanjima papir i olovka prvo bili zamijenjeni magnetofonskim vrpčama, zatim kasetofonima, danas mini diskovima i videozapisima. Razvoj računalnih statističkih programa omogućio je bržu i lakšu obradu podataka. Svi se podatci, bez obzira na koji su način prikupljeni, mogu podvrgnuti statističkoj obradi. Prednost je statističkih programa što se uvijek mogu nadopunjavati novim podacima, jer su podatci trajno pohranjeni u jednom dokumentu. I jezični se podatci prikupljeni drugim metodama, kao što su ispitivanje različitim testovima i posebnim materijalima, danas sve više snimaju i pohranjuju na taj način. Elektronički su uređaji omogućili ispitivačima da promatraju i opažaju djetetovo ponašanje pri ispitivanju, što je ispitivačima ranije bilo onemogućeno ili su bili ograničeni zbog bilježenja djetetovih odgovora. Jasno je da su elektronički uređaji pridonijeli sigurnijem i trajnijem pohranjivanju prikupljenih podataka. Zahvaljujući tome, omogućeno je postavljanje podataka na internetske stranice, čime se stvaraju veliki, višejezični korpusi dječjih jezika dostupni svima. Takav korpus s prijepisima zvučnih zapisa

---

hrvatske djece detaljno će biti opisani u narednim poglavljima.

Prije upoznavanja s povijesti istraživanja dječjega jezika u Hrvatskoj, donosimo primjer dnevnika, *Komunikacijske razvojne ljestvice KORALJE*, kao primjera metode prikupljanja podataka testovima i ljestvicama. Također, pokazati ćemo prijepis kao primjer longitudinalnoga praćenja. Sva su tri primjera, tipični predstavnici triju prethodno opisanih razdoblja i metoda u istraživanju dječjega jezika, nastali kao projektni rezultati *Laboratorija za psiholingvistička istraživanja ERF-a*. Autorica je dnevnika Marta Medved Krajnović, suradnica na projektu *Usvajanje hrvatskoga u međujezičnome opisu: psiho-i neurolingvistički pristup*, koja je dvije godine pratila dvojezični razvoj svoga sina (Medved-Krajnović, 2004.). Autorice hrvatske verzije KORALJE su Melita Kovačević i Zrinka Jelaska i sur, a testom je za potrebe opisivanja usvajanja hrvatskoga ispitano oko osam stotina djece. Prijepis je kao primjer longitudinalnoga praćenja i snimanja dječjega jezika dio hrvatskoga korpusa dječjega jezika na što će najviše pozornosti biti usmjereno u ovoj knjizi.

Primjeri načina praćenja dječjega jezika

a) primjer dnevnika

2:9 (dob djeteta 2 godine i 9 mjeseci)

Jučer smo došli u Dublin. Krešimir odbija da mu se govori engleski, ali u dućanu kada je u hladnjaku vidio očišćenu kokicu, rekao je *Vidi, chicken!*

2:10

Više ne negoduje već sluša kad mu se govori engleski. Ponekad se pri tom srami. Izmislio je i neki svoj jezik koji mu je vjerojatno jednako tako (ne)logičan kao i engleski. Svjestan je da je to izmišljeni jezik. Siniša (Krešimirov otac) i ja prihvaćamo igru i uspijevamo svi zajedno komunicirati. Je li to način suočavanja s novim jezičnim sustavom, rušenje barijere i straha od jezika putem igre? Čitam mu i prepričavam slikovnice (*Three Little Pigs, Winnie the Pooh, Too much honey*). Upotrebljavam i engleski i hrvatski. Prihvaća sa zanimanjem. Kada slažemo puzzle, već prepoznaje i iskaze od dvije riječi: *baby monkey, big elephant, baby elephant*, itd.

2:11

Kay (Krešimirova odgojiteljica) je potvrdila da je čula Krešu kako govori svoje prve engleske riječi: *Sit down!* Danas je Krešo ostao doma jer je malo prehladen, a i jučer je dosta plakao u školi. Dogovorila sam se s odgojiteljicama da će dolaziti malo kasnije (10:30) kako bi preskočio Montessori dio. Ispipavala sam koliko razumije engleski i iznenadila sam se (zabilježeno na MD-u). Sve češće u igri i on rabi engleski (*Where's...? What's this?; JA: one, two, three, four... ON: five*). Ponekad prebacuje kod. Pitala sam ga dok smo se igrali "Where are we going?", odgovorio je *U dućan*. Pitala sam ga kako zna u školi kada idu u park, kako to tete kažu. Odgovorio je: *Let's go to (the?) park*. Ako i ne zna kako se nešto kaže, ako mu ponudim više mogućnosti, prepoznaje pravu.

3:0

Andrea (vlasnica škole) mi je rekla da ga je danas zovnula, a on joj je rekao *I'm coming!* Krešo ponovo rabi neki svoj izmišljeni jezik, samo ovaj put je taj *ne-jezik* ipak sličniji prirodnom jeziku (po intonacijskim konturama, rečeničnim granicama). Što se tiče njegove fonološke sastavnice, slična je onoj koju Krešo upotrebljava kada pokušava reproducirati engleske iskaze za koje još nije spreman. Još ne upotrebljava engleski produktivno (osim *Where's X?*), u smislu kombiniranja i spajanja riječi (barem ne doma s nama). Njegovi su iskazi ili jedna riječ (imenica ili glagol: *Look!*) u odgovarajućem kontekstu, ili višičlana jedinica. Jedna od glavnih komunikacijskih strategija mu je da klima glavom i pravi se da razumije iako ne razumije što mu se govori na engleskom.

3:1

Gledamo slikovnicu. Govorim mu "This is a...", dođemo do vlaka, a Krešo kaže *This is choo-choo*. Već neko vrijeme kada se lupi govori *Ouch!* Vozili smo se u autu i Kreši je pažnju privuklo neko stablo. Pitala sam ga zna li kako se stablo kaže na engleskom. Odgovor je bio *Stabl.*, nastojeći imitirati englesku intonaciju i engleske glasove.

3:2

Danas je bila kod nas Catherine na igri (dolazit će skoro svaki petak). Krešo sada doista može i verbalno komunicirati. Može govoriti o ovdje i sada. Rekla sam mu da posudi igračku Catherine. Odgovorio je *All right!* Dok smo ručali, bojali smo. Rekao je: *Ja ću elephanta!* (poboјati). Također je rekao *dva kosta* za dvije kosti.

3:3

A sada malo dijaloga.

M: Are you a tiger?

K: *I'm not a tiger, I'm a dinosaur.*

M: And I'm a little mermaid.

K: *Ah, and where's my mother dinosaur. You are my mother dinosaur.*

M: That's very good. Isn't it?

K: *Yes.*

K: *Mum, ja bih video. This video now. I want video now.*

K: *To je moje. Give me that, please!*

K: *Mama, is coming!* (= Mama, dolazim.)

M: Who's coming?

K: *Me.*